

دستور برای لغت‌سازی

فرهنگ پیشوندها و پسوندهای فارسی

همراه گفتارهایی دربارهٔ دستور زبان فارسی

نگارش

دکتر خسرو فرشیدورد

استاد دانشگاه تهران

برای استادان و دانشجویان زبان‌شناسی و ادبیات

و مترجمان زبانهای خارجی

انتشارات زوآر

سرشناسه	فرشیدورد، خسرو، ۱۳۰۸ -
عنوان و پدیدآور	فرهنگ پیشوندها و پسوندهای زبان فارسی همراه گفتارهایی درباره دستور زبان فارسی برای استادان و دانشجویان زبان‌شناسی و ادبیات و مترجمان زبانهای خارجی / نگارش: خسرو فرشیدورد
مشخصات نشر	تهران: زوآر، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	بیست و یک، ۵۷۵ ص.
شابک	0 - 272 - 401 - 964
یادداشت	: واژه‌نامه.
یادداشت	: نمایه.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۵۲۱ - ۵۵۴.
موضوع	: فارسی - پیشوندها و پسوندها.
موضوع	: دایره‌المعارف‌ها و واژه‌نامه‌ها.
موضوع	: فارسی - دستور.
رده‌بندی کنگره	۴۴۴: ۲۷۴۹ PIR
رده‌بندی دیویی	: ۵۴۴
شماره کتابخانه ملی	: ۴۵۲۱۲ - ۸۵ م

انتشارات زوآر

□ فرهنگ پیشوندها و پسوندهای زبان فارسی □

□ نگارش / دکتر خسرو فرشیدورد □

□ آماده‌سازی چاپ / شرکت قلم □

□ نوبت چاپ / اول - بهار ۱۳۸۶ □

□ شمارگان / ۱۱۰۰ نسخه □

□ چاپ / خاشع □

□ شابک / ۰ - ۲۷۲ - ۴۰۱ - ۹۶۴ □

□ قیمت / ۶۵۰۰ تومان □

□ کلیه حقوق چاپ و نشر محفوظ ناشر است □

□ تهران: خیابان انقلاب، خیابان دوازدهم فروردین؛ نش شهیدنظری؛ پلاک ۳۳ □

□ تلفن: ۰۳ - ۶۶۴۶۲۵ - ۶۶۴۸۳۴۲۳ - ۶۶۴۸۳۴۲۴ نمابر □

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
.....	نشانه‌های اختصاری
.....	پیشگفتار

بخش نخست

کلیاتی دربارهٔ زبان، زبانشناسی و دستور زبان

.....	۱ - فصل نخست: زبان، زبانشناسی، دستور زبان
.....	شرایط دستور نویسی برای زبان فارسی

بخش دوم

کلیاتی دربارهٔ دستور زبان فارسی

.....	۱ - فصل نخست: کلیاتی دربارهٔ آواشناسی زبان فارسی
.....	آواشناسی زبان فارسی
.....	آواهای زنجیری زبان فارسی
.....	حروف و واجهای زبان فارسی
.....	آواهای زیر زنجیری
.....	۲ - فصل دوم: اشاره‌ای به نحو فارسی
.....	گروه و اقسام آن در زبان فارسی
.....	جمله و جمله‌واره در زبان فارسی
.....	اقسام جمله
.....	ساختمان جمله و جمله‌واره بسیط

۵۷	۳- ۲ فصل سوم: اقسام کلمه
۵۷	اسم
۵۹	ضمیر
۵۹	ضمیر شخصی
۶۱	ضمیر مشترک
۶۴	صفت و گروه وصفی
۶۴	صفت بیانی
۶۵	نشانه‌های ساختاری و لفظی صفت بیانی
۶۶	صفت مبهم
۶۶	صفت عددی
۶۷	فعل و گروه فعلی
۶۷	شناسه‌ها و نشانه‌های لفظی فعل
۶۹	وجه فعل
۷۲	حرف و حرف اضافه
۷۲	حرف اضافه و گروههای حرف اضافه
۷۴	حرف ربط (پیوند) و گروههای ربطی
۷۵	اقسام حرف ربط
۷۵	حروف ربط و گروههای ربطی همپایگی
۷۶	حروف ربط و گروههای ربطی وابستگی
۷۸	قید و گروه قیدی
۷۹	اقسام قید و گروه قیدی از نظر معنی
۸۲	صوت و گروه صوتی
۸۲	اقسام صوت
۸۳	دگرگونی واجها و حروف در زبان فارسی
۸۳	واج و دگر واج
۸۳	ابدال

۸۴		اقسام ابدال
۸۴		تخفیف

بخش سوم

کلیاتی درباره صرف فارسی

۸۷		۱- ۳ فصل نخست: سازه
۹۰		دگر سازه و دگر کلمه
۹۱		۲- ۳ فصل دوم: نیمه کلمه و اقسام آن
۹۵		۳- ۳ فصل سوم: کلمه و دگر کلمه
		اقسام کلمه
۹۹		کلمه متصل و منفصل
۱۰۱		کلمه فعلی و غیر فعلی
۱۰۹		سازه‌ها و ساختمانهای فعال و غیرفعال ترکیبی و اشتقاقی
۱۱۱		۴- ۳ فصل چهارم: اشتقاق در زبان فارسی
۱۱۱		ضمیمه، پسوند، پیشوند
۱۱۱		اقسام ضمیمه‌ها
۱۱۱		ضمیمه ماده ساز و غیر ماده ساز
۱۱۱		ضمیمه بسیط و غیر بسیط
۱۱۲		ضمیمه بومی و اقتباسی
۱۱۶		شبه ضمیمه
۱۱۶		اشتقاق و مشتق
۱۱۷		مشتق ساده و پیچیده
۱۱۷		مشتق یگانه و مشتق مضاعف (مشتق دوگانه)

- ۱۱۷ مشتق فعلی و غیر فعلی
- ۱۱۸ ریشه، ماده، بن
- ۱۲۱ نکاتی دیگر دربارهٔ ضمیمه‌ها
- ۱۲۵ طبقه بندی ضمیمه‌ها
- ۵ - ۳ فصل پنجم: پیشوندهای اشتقاقی زبان فارسی ۱۲۷
- پیشوندهای اشتقاقی فعال و نیمه فعال فارسی ۱۲۷
- پیشوندها و شبه پیشوندهای مرده و غیر فعال ۱۲۷
- دربارهٔ پیشوندهای فعال و غیر فعال صفت ساز و قید ساز فارسی ۱۲۸
- ۶ - ۳ فصل ششم: پسوندهای اشتقاقی زبان فارسی ۱۳۱
- ۱- پسوندهای اشتقاقی فعال و غیر فعال فارسی ۱۳۱
- ۲- پسوندهای اشتقاقی بومی و قرضی در زبان فارسی ۱۳۸
- ۳- پسوندهای اشتقاقی مرکب فارسی ۱۴۰
- ۴- سیاههٔ الفبائی پسوندهای مرکب فارسی ۱۴۱
- ۷ - ۳ فصل هفتم: پسوندهای اشتقاقی فارسی بر حسب معنی و نقش دستوری آنها ۱۴۵
- پسوندهای اشتقاقی اسم ساز و اسمهای پسوندی ۱۴۵
- پسوندهای اشتقاقی اسم ساز در شاهنامه ۱۴۸
- اسمهای پسوندی ترجمه‌ای ۱۴۹
- «ی» مصدری در زمان ما ۱۵۲
- کلمات ترجمه‌ای مشتق مضاعف در فارسی امروز ۱۵۴
- اسم مصدرهای مشتق مضاعف ترجمه‌ای ۱۵۵
- اسم مصدرهای پیچیدهٔ امروز ۱۵۵
- اسمهای جمع ترجمه شده با «ات» و «ین» و «ون» ۱۶۷
- اسمهای ترجمه‌ای با «ها» ی جمع بسیاق فرنگی ۱۶۹

۱۷۱	۸- ۳ فصل هشتم: صفت‌ها و قیدهای مشتق پسوندی و پیشوندی
۱۷۱	قیدهای مشتقی که با پیشوندها ساخته میشوند
۱۷۱	قیدهای مشتقی که با پسوند ساخته میشوند
۱۸۰	قید مشتق مشترک با عدد تربیتی در شاهنامه
۱۸۵	تقسیم‌بندی پسوندهای صفت ساز و قید ساز بر حسب معنی
۱۸۸	پژوهشی دیگر دربارهٔ چند پسوند قیدساز و صنعت‌ساز در شاهنامه
۲۰۴	پسوندهای صنعت‌ساز و قیدساز در شاهنامه
۲۰۶	قیدهای پسوندی ویژه
۲۰۶	قیدهای پسوندی ویژه شک
۲۰۷	قیدهای پسوندی ویژه تاکید
۲۰۷	قیدهای پسوندی مقدار
۲۰۹	قیدهای تنوین‌دار
۲۲۶	صفتها و قیدهای پسوندهای ترجمه‌ای امروز
۲۳۴	«ی» نسبت ترجمه‌ای
۲۳۴	کلمات مشتقی که امروز با «ی» نسبت تحت تاثیر ترجمه بوجود آمده‌اند
۲۴۲	قیدهای تنوین‌دار ترجمه‌ای
۲۴۷	۹- ۳ فصل نهم: پاره‌ای از نقشهای دستوری پسوند «ا» در زبان فارسی
۲۴۸	نقش فعلی و صوتی پسوند «ا»
۲۴۹	«ا» فراوانی و تعجب
۲۵۶	تحول الف ندا و فراوانی و تعجب
۲۵۸	الف فعل
۲۶۰	الف دعا
۲۶۳	چند نکته دیگر دربارهٔ پسوندها

بخش چهارم

فرهنگ الفبائی پیشوندها و پسوندهای فارسی

- ۴ - ۱ فصل اول: پیشوندهای فارسی بر حسب حروف الفبا..... ۲۶۹
- ۱ ۲۶۹
- آ (۲۶۹)، آ (۲۶۹)، آل (۲۷۱)، آپ (۲۷۱)، اف (۲۷۱)، ام (۲۷۲)، او (۲۷۲)، اوز (۲۷۲)
- ب ۲۷۲
- بر (۲۷۲)، بِل (۲۷۳)، بی (۲۷۳)
- پ ۲۷۳
- پ (۲۷۳)، پا (۲۷۳)، پاد (۲۷۴)، پت (۲۷۴)، پد (۲۷۵)، پر (۲۷۶)، پُر (۲۷۶)، پی (۲۷۶)
- خ ۲۷۶
- خ (۲۷۶)، خر (۲۷۶)
- د ۲۷۷
- دژ (۲۷۷)، دش (۲۷۷)
- ش ۲۷۷
- شاه (۲۷۷)
- ف ۲۷۷
- فر (۲۷۷)، فرا (۲۷۷)، فراز (۲۷۸)، فرو (۲۷۸)
- ن ۲۷۸
- نـ (۲۷۸)، نا (۲۸۰)
- قیدهایی که با پیشوند «نا» ساخته میشوند ۲۸۱
- «نا» در شاهنامه ۲۸۴
- «نا» در زمان ما ۲۸۵
- و ۲۸۷
- وا (۲۸۷)، ور (۲۸۷)
- ه ۲۸۷
- هـ (۲۸۷)، ها (۲۸۷)، هام (۲۸۸)، هم (پهلوی «هم») (۲۸۸)

- ۲۔ ۴ فصل دوم: فرهنگ پسوندا ۲۹۱
- ۱ ۲۹۱
- ا [ā] (۲۹۱)، اء (الف ممدود عربی) (۲۹۷)، ات (۲۹۸)، اج (۳۰۱)، اچ (۳۰۱)، اچہ (۳۰۱)، اد (۳۰۱)، ار (۳۰۱)، ارہ (ار+ہ) (۳۰۶)، از (۳۰۷)، ازہ (از+ہ) (۳۰۷)، ازہ (از+ہ) (۳۰۷)، اس (۳۰۸)، آسا و سا (۳۰۸)، اسہ (اس+ہ) (۳۰۸)، اش (۳۰۹)، اشہ (اش+ہ) (۳۰۹)، اغ یا اگ (۳۰۹)، اق (۳۰۹)، اک (۳۰۹)، اگ (۳۱۱)، اگن (اگین، -گین، -گن) (۳۱۰)، اگین (۳۱۰)، ال (۳۱۱)، الہ (ال+ہ) (۳۱۳)، الی (ال+ی) (۳۱۳)، ام «ām» (۳۱۳)، امند (مند) (۳۱۳)، ان (۳۱۳)، وان «ثنیۃ عربی (۳۲۶)، انج (ان+ج) (۳۲۶)، انه (ان+ہ) (انک) (۳۲۶)، انی (ان+ی) (۳۲۹)، انی «āniyy» (۳۳۰)، اور (۳۳۰)، اورنجن (ابرنجن، رنجن) (۳۳۱)، اوری (اور+ی) (۳۳۱)، اوند (۳۳۱)، ائی مصدری (ا+ئی) (۳۳۱)
- ب ۳۳۲
- بار (۳۳۲)، بارہ (بار+ہ) (۳۳۲)، بان (۳۳۳)، وان (بان) (۳۳۶)، بد (در پهلوی قدیم «بت» (۳۳۶)، بر (۳۳۷)
- پ ۳۳۷
- پاد (۳۳۷)، پام (۳۳۷)، پان (۳۳۷)
- ت ۳۳۸
- تا (۳۳۸)، تاش (۳۳۸)، تر (۳۳۸)، ترین (trīn) (۳۳۸)، تن (۳۳۸)
- ج ۳۳۹
- جرد (۳۳۹)، جہ (چہ، یچہ) (۳۳۹)، جی (۳۳۹)
- چ ۳۴۰
- چار (۳۴۰)، چک (۳۴۰)، چہ (یچہ، جہ، یزہ، زہ، ژہ) (۳۴۱)، چی (۳۴۲)
- خ ۳۴۲
- خن (۳۴۲)
- د ۳۴۳
- داد (۳۴۳)، دار (۳۴۳)، دان (۳۴۳)، دس (۳۴۵)، دم (۳۴۵)، «دن» مصدری (۳۴۵)، دیز (۳۴۶)، دیس (۳۴۶)، دیسہ (۳۴۷)

- ز ۳۴۷
زار (۳۴۷)، زاران و ساران (۳۴۸)، زه (۳۴۸)
- ژ ۳۴۹
ژه (۳۴۹)
- س ۳۴۹
س-س (۳۴۹)، سار (۳۵۰)، «سار» در شاهنامه (۳۵۱)، ساران (سار+ان) و زاران (۳۵۴)، ساره (سار+ه) (۳۵۴)، سان (۳۵۴)، س-ست (و-رشت) (۳۵۴)، س-ستان (استان و اُستان) (۳۵۵)، سر (۳۵۹)، سیر (۳۵۹)، سیری (سیر+ی) (۳۵۹)
- ش ۳۵۹
ش-ش (aš و eš) (۳۵۹)، ش-شت (۳۶۲)، ش-شن (۳۶۲)، ش-شن (šan) (۳۶۳).
- غ ۳۶۳
غال (۳۶۳)، غاله
- ف ۳۶۳
فام (۳۶۳)، فش (۳۶۴)
- ق ۳۶۴
قان (۳۶۴)، قاه (۳۶۵)
- ک ۳۶۵
ک-ک (گک) (۳۶۵)، «ک-ک» در شاهنامه و آثار دیگر (۳۷۱)، ک-کی (ک+ی) (۳۷۴)، کار (۳۷۴)، کاره (کار+ه) (۳۷۶)، کده (۳۷۶)، «کده» در شاهنامه (۳۷۷)، کرد (گرد و «جرد») (۳۷۷)
- گ ۳۷۷
گار (۳۷۷)، گاله (گال+ه) (۳۸۲)، گان (در پهلوی kāna) (۳۸۲)، گان در شاهنامه (۳۸۴)، گانان (گان+ان) (۳۸۵)، گانه (۳۸۶)، گانی (گان+ی) (۳۸۶)، گاه (۳۸۷)، گاهان (گاه+ان) (۳۹۲)، گر (در پهلوی «کر» kar و «گر» gar) (۳۹۲)، «گر» در شاهنامه (۳۹۵)، گرد «جرد» و «گرد» (۳۹۸)، گری (گر+ی) (۳۹۸)، گن (۳۹۸)، گون (۳۹۹)، گونه (۴۰۱)، گین (۴۰۲)، گینه (۴۰۲)
- ل ۴۰۲
ل-ل (ول) (۴۰۲)، ل-ل (۴۰۲)، لا (۴۰۲)، لاخ (۴۰۳)، لان (۴۰۳)، لو (ل+و) (۴۰۳)، لو

- (لُلو + ک) (۴۰۴)، لُلوک (۴۰۴)، لِه و «وله» (ول + ه) (۴۰۴)، لی (۴۰۴)
- ۴۰۴ م
 مُم (۴۰۴)، مُم (۴۰۵)، مُم (۴۰۵)، مُم (۴۰۵)، مُم (۴۰۵)، «مُند» در شاهنامه (۴۰۷)، «مُند» در دیوان حافظ (۴۰۸)، مُمین (م + ین) (۴۰۹)
- ۴۰۹ ن
 ن (۴۰۹)، ن (N) (۴۱۰)، ن (۴۱۰)، نا (۴۱۱)، ناک (۴۱۲)، نج (۴۱۵)، نجه (نَج + ه) (۴۱۵)، نند (۴۱۵)، ننده (ند + ه) (۴۱۶)، «نده» در شاهنامه (۴۱۸)، نق (۴۲۲)، نک (ن + نک) (۴۲۲)، نگان (ننگ + ان) (۴۲۴)، نگه (نگ + ه) (۴۲۴)، نگي (نگ + ی) (۴۲۴)، نه (ن + ه) (۴۲۵)، نی (ن + ی) (۴۲۵)، نین (۴۲۵)
- ۴۲۵ و
 و (۴۲۵)، وا (۴۲۷)، واده (۴۲۸)، وار (۴۲۸)، «وار» در شاهنامه (۴۳۲)، واره (وار + ه) (۴۳۴)، واری (۴۳۵)، وارینه (۴۳۵)، وال (۴۳۵)، وام (۴۳۵)، وان (۴۳۵)، وانه (وان + ه) (۴۳۶)، وانی (وان + ی) (۴۳۷)، ور (۴۳۷)، «ور» در شاهنامه (۴۴۰)، وش (۴۴۵)، «وش» در شاهنامه (۴۴۶)، وک (۴۳۶)، ول (لُلو) (۴۴۷)، ولک (ول + ک) (۴۴۷)، ولو (ول + و) (۴۴۷)، وله و لُله (ول + ه) (۴۴۸)، ولی (ول + ی) (۴۴۸)، ومند (۴۴۸)، «ومند» در شاهنامه (۴۴۸)، ون (ūn) (۴۵۰)، وَن (۴۵۱)، ون (۴۵۱)، وند (۴۵۲)، وندگار (وند + گار) (۴۵۳)، ونک (ون + ک) (۴۵۳)، ونه (ون + ه) (۴۵۳)، وی (و + و) (۴۵۳)، ویه (۴۵۴)
- ۴۵۴ ه
 ه (هَاء بیان حرکت) (۴۵۴)، ه عربی (۴۷۰)، ها (۴۷۱)، ها (۴۷۲)
- ۴۷۲ ی
 «ی» (-گی) مصدری (۴۷۲)، «ی» نسبت (۴۷۶)، «ی» نسبت در شاهنامه (۴۸۱)، «ی» نسبت عربی (۴۹۲)، «ی» فعل (۴۹۵)، «ی» نکره و وحدت (۴۹۶)، یات (۵۰۷)، یار (۵۰۷)، یان (ی + ان) (۵۰۸)، «یت» (یة) مصدری (۵۰۸)، مصدر صناعی در عربی و فارسی (۵۰۸)، معانی مصدر صناعی (۵۱۱)، یِر (۵۱۳)، یزک (۵۱۳)، یزه (۵۱۴)، یش (۵۱۴)، یشه (یش + ه) (۵۱۴)، یک (۵۱۴)، یل (۵۱۵)، یله (یل + ه) (۵۱۵)، ین (۵۱۶)، «ین» نسبت و جنس در شاهنامه (۵۲۱)، «ین» نشانه جمع عربی (۵۲۲)، «ین» (ayn یا eyn) (۵۲۳)، ینه (ین + ه)

(۵۲۳)، «ینه» در شاهنامه (۵۲۵)، ینی (ین + ی) (۵۲۶)، یون (گون) (۵۲۶)، یه (۵۲۷)، یه
(iyya یا iyye) (۵۲۷)

فهرست منبعها و مأخذها ۵۳۱

الف: بزبان فارسی ۵۳۱

ب: بزبانهای فرنگی ۵۴۴

با همین قلم ۵۴۷

فهرست اصطلاحات ۵۵۸

زبانشناسی ۵۵۸